

אקדמיה

תמוז תשפ"ג

• ידיעון האקדמיה ללשון העברית

חויית קיץ משפחתית באקדמיה ללשון העברית

מרכז התרבות וההדרכה החדש של האקדמיה ללשון העברית מזמין הורים וילדים לחוויה עברית משפחתית במהלך חופשת הקיץ. פרטים באתר האקדמיה.

פרס האקדמיה ע"ש בן-חיים לד"ר אוהד אבודרהם

פרס האקדמיה על שם זאב וציפורה בן-חיים הוענק לד"ר אוהד אבודרהם על מחקריו פורצי הדרך בארמית לסוגיה: מנדאית, ארמית בבליה, ארמית נוצרית, ארמית של התרגומים ונבטית.

במעמד הענקת הפרס בכ"ד באייר תשפ"ג (15 במאי 2023) הרצה ד"ר אבודרהם על "רגעים מבעד ל'דקדוק המנדאית הקדומה'". את הטקס ליווה **תום בצלאל** בנגינה במרימבה.

המשך בעמוד 7

פרופ' גוזל בן-חיים, פרופ' אהרון ממן, ד"ר אוהד אבודרהם

האולימפיאדה ללשון העברית

שאלת נשיא האקדמיה

זו השנה השנייה שבה מתקיימת האולימפיאדה ללשון העברית לבני נוער ביוזמה ובארגון של החוג ללשון העברית ולבלשנות שמית באוניברסיטת תל אביב בשיתוף "המתמטיקאי הצעיר". באולימפיאדה השתתפו מאות בני נוער מכל רחבי הארץ.

השנה התמודדו המשתתפים, בין היתר, עם שאלה מיוחדת של נשיא האקדמיה ללשון העברית פרופ' אהרון ממן. השאלה עסקה בהגיית השווא הנע בראש המילה בימינו. שווא זה נהגה לעיתים בתנועת e, כמו במילה "ילדים" ולעיתים באפס תנועה, כמו במילה "דרכים". המשתתפים היו צריכים לגלות את התנאים שבהם שווא זה נהגה בתנועת e.

הפרס על שם עוזי רמון לעובדי מחקר מצטיינים

באקדמיה ללשון העברית התקיים מעמד הענקת **פרס עוזי רמון** לעובדי מחקר מצטיינים בכ"ח בניסן תשפ"ג (19 באפריל 2023).

חתני הפרס לשנת תשפ"ג הם **דורון רובינשטיין** ו**ד"ר מור שמש** מן המילון ההיסטורי, ו**שלו פרפל** מן המזכירות המדעית.

המשך בעמוד 3

עוד בגיליון

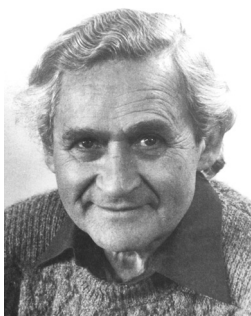
- עם פרישתו של פרופ' בראשר מנשיאות האקדמיה – דברים בישיבה החגיגית מאת משה בראשר
- למד לשונך – מונחים בשימוש כלי
- אסתר גולדנברג – לזכרה מאת גבריאל בירנבאום
- מארכיון האקדמיה – סיפורה של תמונה מאת נטע דן

דברים בישיבה החגיגית משה בראשר

ויקר למפרסמים את עבודותיהם בכתבי העת ובספרי הסדרות; רבים מהם חוקרים צעירים.

הצוות שעמד לימין הנשיא הרבה לעשות והפליא לעשות. בזכותו צלחה האקדמיה בעבודתה. המדובר בסגני הנשיא ובעורכי המילון. במיוחד הגדילו עשות ביותר משבע עשרה שנה המנכ"לית טלי בן-יהודה וסגניתה דורית לרר, המזכירה המדעית רוגית גדיש והממונה על ההוצאה לאור ליוזמה מוהר, האיש שעל הקשרים עם הציבור תליק כרמון ואנשי המחשבים ורובם של יתר העובדים.

באקדמיה כמו באוניברסיטה זכיתי למורים מצוינים שלמדתי מהם רבות. מוריי ברובם היו לחבריי. ואלו הם זאב בן-חיים ויחזקאל קוטשר; יעקב פולוצקי וחיים רבין; שלמה מורג ודוד טנא; עזרא ציון מלמד ואירינה גרבל; שאול ליברמן ושרגא אברמסון; אפרים אלימלך אורבך ואליעזר שמשון רוזנטל. דב סדן וחיים אריה גינזברג זכר כולם לטובה ולברכה.

מימין: זאב בן-חיים, חיים רבין, דוד טנא

כמו כן זכיתי לעצתם ולסיועם של חברי האקדמיה ועובדיה. רבים מהם היו לחבריי הטובים. אציין רק אלה שהלכו לעולמם: מאיר מדן ועלי איתן. ניסן ברגרין ויהודה רצהבי; ישראל ייבין ואהרן דותן; גד בן-עמי צרפתי ומנחם צבי קדרי; גדעון הנמן ואליעזר רובינשטיין; משה אזר, דוד טלשיר ויעקב מנצור; שושנה בהט ואבא בנדויז; ישראל בן-דוד ובנימין לפלר; שולמית הראבן, אהרן מגד ושמשון מלצר; אבנר טריינין ואברהם אבן-שושן; אברהם יבין ושרגא אירמאי; ארי אבנר ואהרן אמיר; אפרים ברוידא ועמינדב דיקמן; ראובן סיון ויצחק שביטאל. כולם נתנו מחילים ומכישרונותיהם לאקדמיה, מנוחת כולם כבוד.

אספר פה על שיחה נוספת שהייתה לי עם בן-חיים. העזתי לומר לו: "אי אפשר שהאקדמיה תישאר סגורה בקונכייה, כדאי ורצוי מאוד לפתוח את המוסד לציבור הרחב בלא פגיעה במחקר". לא קל היה לי לומר זאת, שכן אלו היו דברי ביקורת. בן-חיים כדרכו גמל לי באהבה רבה ולבסוף קיבל את דעתי. הצוות המופלא שנתגבש באקדמיה מימש את פתיחת האקדמיה לציבור הרחב. הדבר הזה נעשה בלא ויתור על מה שאני קורא זה שנים "מורשת בן-חיים", היינו העמדת מפעל המילון ההיסטורי והמחקר בראש פעילות המוסד.

נשאלתי פעם איך אני מוצא זמן לאקדמיה ולמחקר גם יחד. כבר עם היבחרי סגן נשיא החלטתי לצמצם את שעות השינה, ולהשכים יום יום בשעה מוקדמת. בעיקר זכיתי שסייעו בידי מן השמיים למצוא עובדים מצוינים שניחנו בחוכמה ובמסירות למוסד והם העושים העיקריים.

חבריי הנשיא אהרן ממון וסגן הנשיא יוסי עופר, חברי חיים כהן עורך המילון ההיסטורי, חברי האקדמיה, עובדיה וגמלאיה, נחמה רעייתי היקרה והנעלה, אורחים נכבדים ובראשם ידידי מימים דוד הראל נשיא האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים ובני משפחת בן-חיים (אני מדבר עברית מירב מיכאלית, בשבילי בעברית חברות הן בכלל חברים).

אל תשיתו עלי חטאת אם אזכיר שלא רעייתי ולא אני חשבנו שצריך לקיים ישיבה חגיגית עם פרישתי מנשיאות האקדמיה. הן המוסד כבר הגדיל את חסדו עליי בקיום כינוס על לשון חכמים ובהוצאה לאור של כרך נרחב של "לשונונו" לכבוד גבורתי. וכך עשתה האקדמיה הלאומית, אף היא ערכה כינוס ופרסמה את ספר הכינוס ("שי למשה"). גם בתום יום העיון על הלשון העברית שנערך לפני חודשיים וחצי על ידי בני ברית ויונסקו הגדילו לעשות לרגל פרישתי מנשיאות האקדמיה.

לפני יותר מארבעים וחמש שנה כשנבחרתי לאקדמיה מצאתי את עצמי על יד לא מעט מחבריה הראשונים שנבחרו בתשי"ד ובתש"ו. קיבלתי אז חולשת דעת כי הצטופפתי בצילם של גדולי עולם במחקר וביצירה. אני אומר לכם כי גם כיום חברים באקדמיה חוקרים גדולים ויוצרים חשובים.

יש הבדל אחד בין התקופות. כשנבחרתי בראשונה לנשיאות האקדמיה, תמהתי על מיעוט היוצרים בלשון באקדמיה. סח לי מורי ורבי זאב בן-חיים שבשנותיה הראשונות של האקדמיה סופרים ומשוררים, מתרגמים ועורכים חשובים התדפקו על דלתות המוסד וביקשו להיות בין חבריו ושמוחו אם זכו לזה. אכן בימים האלה הרבה מהיוצרים אינם מגלים עניין באקדמיה. כבר אמרתי שיש בהם הפוזלים לטוקהולם יותר מאשר לגבעת רם. מכל מקום זכינו שיהיו בקרבנו כמה מהטובים בהם.

זכינו שבן-חיים נמנה עם חמישה עשר החברים הראשונים של המוסד. בזכותו הפכה האקדמיה למכון הלאומי למחקר הלשון העברית, משיסד בה סמוך להקמתה את מפעל המילון ההיסטורי ועמד בראשו עשרות בשנים. בעצם כך הפך המוסד לבית מדרש הפועל מעל חמישים שעות בשבוע. בין עובדי המילון ההיסטורי נמצאו מראשיתו וגם היום נמצאים מלומדים שהעמידו מחקרים חשובים. זה שנים שגם המזכירות המדעית מצדיקה את שם התואר 'המדעית' שניתן לה, ואין הצדקה לדעתו של מי שדרש ממני ליטול ממנה את התואר הזה. גם במזכירות המדעית מצויים מלומדים, אולי כאן יש לנקוט גם לשון נקבה: מצויות בה מלומדות. כיוון שארכו לי הימים בנשיאות המוסד שמחתי להשתתף בלימוד בבית המדרש הזה. איך אמר לי ישראל ייבין המנוח: "אין יום מִמפעל המילון שאיני לומד דבר חדש". אומר בגלוי כי באקדמיה קניתי לי יותר מחמש חברות ללימוד קבוע ומתמיד, וכמה מהם הם הקוראים הראשונים של מחקריי.

זה בית מדרש גדול וחשוב שהניב פרסומים. כתב העת "לשונונו" זכה עשרים שנה לצאת בזמן וגם כיום הוא ממשיך לצאת בזמן; "לשונונו לעם" שודרג והיה לכתב עת מוערך ('שפיט') ועיבר את שמו ל"העברית"; יצאו מעל חמישים ספרים בשתי הסדרות "מקורות ומחקרים" ו"אסופות ומבואות", פי ארבעה מכמות הפרסומים שיצאו בארבעים השנים הראשונות. שבח

* פרישתו של פרופ' בראשר מן הנשיאות צוינה בישיבת מליאה חגיגית בח' שבט תשפ"ג (30 בינואר 2023).

אירועים שהיו

הפרס על שם עוזי רמון המשך מעמוד 1

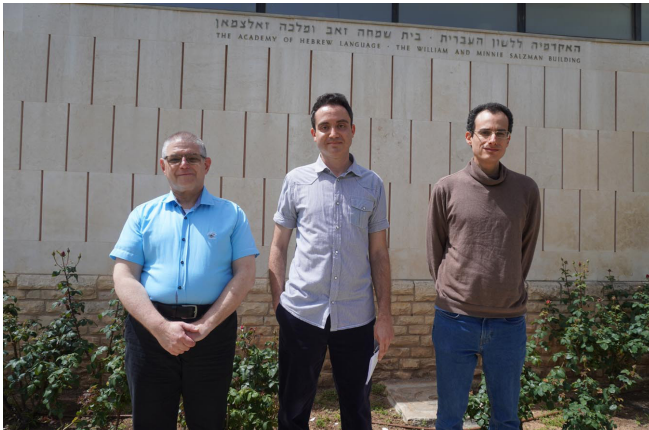

עוזי רמון (1932–1967)

במעמד הענקת הפרס נשאו החתנים הרצאות קצרות שהטעימו מעבודת המחקר שלהם באקדמיה: דורון רובינשטיין דיבר על כתיבת הערכים במילון ההיסטורי. שלו פרפל דיבר על כללי התעתיק ומימושם בשילוט בישראל. מור שמש דיבר על יחסי עברית וארמית בשני חיבורים רבניים מימי הביניים שהולכים ונקלטים ב"מאגרים" של מפעל המילון.

בטקס הענקת הפרס השתתפו ד"ר מירה רמון-וייט, תורמת הפרס, חברי האקדמיה, עובדיה וגמלאיה ובני משפחה של חתני הפרס. ד"ר ברק דן הנחה את המעמד ורונית גדיש

הציגה את מקבלי הפרס ואת עבודתם המדעית.

מימין: מור שמש, שלו פרפל, דורון רובינשטיין

סירתי על פני האוקיינוס

צאתו לאור של הספר "סירתי על פני האוקיינוס" צוין באירוע באוניברסיטה העברית ב"ט בסיוון תשפ"ג (8 ביוני 2023). הספר הוא אוטוביוגרפיה של יצחק ספיבקוב, אישיות לא ידועה עד כה מחבורת שוחרי העברית באודסה בשלהי המאה התשע-עשרה, והוא מספק הצצה לתרבות היהודית הרב-לשונית שהתפתחה על חוף הים השחור בימי השלטון הצארי ובראשית הדיקטטורה הבולשביקית. את הספר ההדירו יעל מישור וחבר האקדמיה ד"ר מרדכי מישור ובראשו נוסף מבוא היסטורי מאת פרופ' ישראל ברטל.

את אירוע ההשקה פתחו פרופ' אהרן ממון, נשיא האקדמיה ומר זאב קינן, מנכ"ל מוסד ביאליק. על הספר ועל יצחק ספיבקוב דיברו ד"ר מרדכי מישור, ד"ר תמר הס ופרופ' ישראל ברטל.

המגויסות שלי לאקדמיה והנוכחות בה בכל ימי השבוע כמעט במשך שנים רבות לא הרחיקה אותי מלעסוק במחקריי, ורק בשנה האחרונה זכיתי לברך על המוגמר בהשלמת שני מפעלים מקיפים. ואם יגזור ה' בחיים עוד ידי נטויה.

אוסף עוד, כי כיוון שארכו לי הימים בתפקידי הוא הפך תפקיד מסוכן, שכן החלפתי אחד עשר שרים. החילופים היו לרועץ לאקדמיה. קיוויתי לפרוש אחרי ארבע שנים או למרבה אחרי שמונה שנים, ואז התייצבו בחדרי שבעה מגדולי האקדמיה וביקשו שאמשיך. לא ראיתי את עצמי גדול שיכול לסרב לענקים.

יחזקאל קוטשר

בסוף פרשתי מהנשיאות באיחור של שנתיים רק בסוף שנת תשפ"ב. משנחת על נחמה ועללי השכול עם פטירת בתי רחלי מנוחתה כבוד, דין היה שאפרוש בקיץ תש"ף, כדי להפנות את מרצי וזמני לבתיה הנכדה היקרה, אבל עניין המנווה יקר לליבי. הנושא קשר אותי לתפקיד. לא התרשמתי מדבריו של חבר האקדמיה שאמר וחזר ואמר כי המילה מְנוּה היא מילה ארורה ומיזם מופרך. אני סבור שהעתיד יוכיח שהתומכים בהקמת המנווה צדקו. עם זאת נתברר שהימים הם ימים של בחירות חוזרות ונשנות והמדינה נמצאת בסחרור ובחוסר יציבות. כך הוא למרבה הצער גם בשעה הזאת.

כשהחלטתי לפרוש בלי לספר לאיש לידידי מאיר שטרית השר לשעבר וזימנתיו לעזור לאקדמיה בקידום עניין המנווה כיו"ר המועצה הציבורית, והוא נענה וקיבל עליו את התפקיד בהתנדבות. אני ממשיך ללא לאות לטפל בגיוס תורמים בעזרתו ובעזרת מאיר צדוק יו"ר ידידי האקדמיה.

מכאן ואילך האקדמיה מופקדת בידיים טובות ומשובחות. מן הדין לדבוק בהמלצת החכם הקדמון "דור הולך ודור בא" והאקדמיה לעולם תעמוד, תתפתח וירבו פעליה.

אופני טנדו

■ (באנגלית: tandem bicycle)

אופניים לשני רוכבים או יותר היושבים זה מאחורי זה ומדוושים יחד. המילה 'טנדו' מוכרת מן המימרה הארמית (בבלי יבמות קיח ע"ב): "טָב לְמִיתָב טָן דוּ מְלִיתָב אַרְמֵלוּ" – טוב לשבת שניים מלשבת (ב)אלמנות. טנדו דומה בצליל למילה tandem – 'הימצאות בטור, זה אחר זה'.

הנפק

■ (exit, business exit: באנגלית)

מימוש שווי של חברה על ידי מכירתה למשקיעים פרטיים או לחברה אחרת. המילה הנפק היא גם מונח הלכתי שמשמעו 'אישור כשרותו של שטר', כלומר הוכחה שהשטר איננו מזויף.

מנשב מנושב

■ (windy: באנגלית)

יום המאופיין ברוחות ערות. המילה מנושב מצטרפת למילים אחרות המציינות מזג אוויר שגם הן צורות בינוני-סביל, דוגמת גשום, מושלג.

פרוא פירוא

■ (rewilding: באנגלית)

שיקום והקמה מחודשת של בתי גידול טבעיים שהוסבו לשיטחי חקלאות או שנפגעו מסיבות שונות תוך התערבות מצומצמת של האדם כדי להחזירם למצב הפראי. למשל: במיזם הפירוא הראשון בישראל הוסבו בריכות דגים בעמק בית שאן לביצות.

קורצן

כלי לחיתוך בצק, בעיקר להכנת עוגיות. המילה קורצן גזורה מן הפועל קָרַץ; משמעו היסודי 'חתך, גזר', ובתחום האפייה – 'חתך מבצק חתיכה בצורה מסוימת'.

תגלית אגב

■ (serendipity: באנגלית)

גילוי לא מכוון – בעיקר אגב מחקר מדעי שנעשה למטרה אחרת. כמה חידושים מדעיים מפורסמים התגלו בדרך זו, בהם הפניצילין, פיתוח מנגנון הזרקת דיו במדפסות ו־LSD.

אַרְכִּיבּוֹן

■ (באנגלית: archiving)

פעולת האחסון וניהול הרשומות בארכיון. הפועל: אַרְכִּיבּוֹן. המונחים ארכון וארכן נקבעו במקום אַרְכִּיבּוֹב ואַרְכִּיבּוֹב הגזורים מן הצורה הלועזית אַרְכִּיבּוֹב.

הַעֲתֵק תְּאוֹם

■ (באנגלית: facsimile) פקסימיליה

העתק איכותי ומדויק של תמונה או של מסמך הזהה בגודלו ובצורתו למקור.

גְּזֵלוֹת דַּעַת, גְּזֵלוֹת

■ (באנגלית: gaslighting) גזלייטינג

התעללות נפשית שבה מופעל על הקורבן מנגנון של שליטה בתודעתו וערעור הדרגתי של האמון שלו בתפיסתו את המציאות וביכולתו להבחין בין מציאות לדמיון. הקורבן שמטיל ספק בקשר לרגשותיו ומחשבותיו הופך להיות תלוי בתוקף באופן פתולוגי.

מְרִקִיעַ

■ (באנגלית: launch vehicle)

כלי תחבורה המשגר לחלל החיצון אנשים, חפצים וחלליות. המונח נקבע במקום המילה הרווחת מְשַׁגֵּר.

הַלְטָה

■ (באנגלית: cloaking)

מונח מתחום האופטיקה: הסתרת גוף על ידי יצירת מעטפת המנתבת את גלי האור סביבו וגורמת לאשליה שהגוף שקוף. המילה הלטה – שם הפעולה של הָלִיט מן השורש לו"ט – נוצרה בהשראת הכתוב בשמואל א כא, י: "הֲנֵה הִיא [חָרָב גְּלִיָּת] לוֹטָה בְּשֹׁמְלָה", כלומר 'מוסתרת'.

נְעִילָה שׁוֹלְבֵת

■ (באנגלית: interlock, interlocking)

מצב שבו שני מנגנונים או תפקודים תלויים זה בזה ומגבילים זה את זה כדי למנוע פעולה מנוגדת. למשל: כדי למנוע תנועות רכבת בכיוונים מנוגדים, מערכת האיתות של רכבות מתוכננת כך שאי אפשר להציג לרכבת את המסר 'סע' אלא אם כן המסלול המיועד פנוי ובטוח.

בעלון זה מונחים מן המילון לארכיונאות ומונחים יחידים שאושרו במליאת האקדמיה בניסן תשפ"ג (אפריל 2023, ישיבה שפג) ובמרחשוון תשפ"ג (נובמבר 2022, ישיבה שפא).

אסתר גולדנברג - לזכרה גבריאול בירנבאום

ובתורתם של המדקדים שהיו אחריו מזה. לדעתה, אלוני לא השתמש בפירושו בכתבי הגאון כראוי ובמידה מספקת. למשל, היא קובעת, בניגוד לאלוני, שעל אף הערכתו הרבה של רס"ג לפיוט הקדום הוא "לא נחשב בעיניו כמקור לשוני-בלשני לשאוב ממנו צורות חדשות", והוא סירב לתת

הכשר דקדוקי נורמטיבי לחידושים הנועזים של הפייטנים. ומנגד, גולדנברג מבהירה, רס"ג עודד חידוש צורות וחילוף משקלים במידה הראויה, ואילו משוררי ספרד עמדו על ציטוט מדויק של הצורות המצויות במקרא. גם בזה לא דייק מהדיר הספר.

עניין נוסף שהבהירה גולדנברג במאמרה הוא מידת השימוש בלשון חכמים בשירת ספרד. היא מראה שבראשיתה של שירה זו היה שימוש רב יותר בלשון חכמים, ואילו ב"תור הזהב" התמעט השימוש בה; וכן שבשירת הקודש היה שימוש רב יותר בלשון זו מבשירת החול.

מאמר רב-היקף הקדישה גולדנברג למה שכונה בלשון ימי הביניים "דוחק השיר"³, כלומר, צורות לשון חריגות, זרות, "משובשות", שהתירו לעצמם המשוררים להשתמש בהן בגלל אילוצי משקל או חריזה.⁴ חקירת התופעה נזנחה, לדעתה, מפני

שחקרי השירה השאירו בבלשנים, והבלשנים השאירו לחוקרי השירה. הינה כמה מהדוגמאות שהיא דנה בהן: **וְיַעֲרִים** במקום **וְיַעֲרִים**; **עָבֹר** במקום **בְּעָבֹר**; **חֲדָר** כצורת נסמך במקום **חֲדָר**; **קָרַב**, **נָעַל** כצורות נסמך של **קָרַב**, **נָעַל** (במקום **קָרַב**, **נָעַל**); **נְגַמָּה**, **נְדַלַח** במקום **נְגַמָּה**, **דְּלַח** (אין תיעוד במקרא לבניין נפעל בפעלים האלה); צורות רבים השונות מן המתועד במקרא: **תהומים** (תהומות), **מְרוֹמוֹת** (מְרוֹמִים); **כְּשֶׁקֶט** במקום **כֹּאשֶׁר שֶׁקֶט**.

גולדנברג הרבתה לעסוק בלשון ימי הביניים ובמפעלם של המדקדים, וכתבה כמה מחקרים חלוציים בתחום הזה. היא התעניינה מאוד גם בעברית של תקופת ההשכלה ובעברית החיה והמתחיה, וידיעותיה גם בתחום הזה היו אנציקלופדיות ממש.

היא מראה שמקור התופעה בשירה הערבית. מתברר שגם בעניין דוחק השיר קיבלו המשוררים את דברי המשורר משה בן עזרא (רמב"ע): "כיוון שבשירה בייחוד אנחנו הולכים בעקבות הערבים חובה עלינו לעשות כמותם ככול אשר נוכל". ביסודיות מפליאה היא חוקרת את הדיון בתופעה⁵ אצל המדקדים הערבים, החל בסיפּוּנְיָהי במאה השמינית, ובכלל זה את ההבדלים בין האסכולות והשיטות השונות. גולדנברג מראה שהשפעת הערבית בסוגיית דוחק השיר ניכרת בעקרונות, במינוח ובסגנון הדיון. היא מתמקדת בעיקר בגישתם של המדקדק החשוב ר' יונה אבן-ג'נאח (ריב"ג) והמשורר רמב"ע.

3. "דוחק השיר בתורת-הלשון העברית בימי-הביניים", מחקרי לשון: מוגשים לזאב בן-חיים בהגיעו לשיבה, ירושלים תשמ"ג, עמ' 117-141.
4. הדבר מקביל למה שמכונה בתורת הספרות הכללית licentia poetica 'חירות המשורר'.
5. בערבית صَرْوَة الشَّيْخ.

ראשית היכרותי עם אסתר גולדנברג הייתה באמצע שנות השמונים של המאה שעברה. הייתי אז דוקטורנט צעיר במחלקה ללשון העברית ונרשמתי לקורס שלה על מדקדקי ימי הביניים. ידע רב רכשתי בקורס הזה, אבל הדבר שבלט ביותר מהרגע הראשון היה ההתלהבות שלה – הנושא

היה בנפשה ממש, וכשדיברה שכחה עולם ומלואו. אותי היא הצליחה להדביק בתובנותיה המעניינות על שיטות המדקדים השונים ועל הקשר שבין תורתם ובין הערבית, שהייתה שפת אימם. אפיזודה אחת תדגים את האווירה בקורס: פעם אחת הזכירה מחקר ברוסית של הבלשנית גיטה גלוסקינה, והמליצה לקרוא אותו. כשאמרתי לה שאיני קורא רוסית, אמרה: אני מוכנה לשבת איתך ולתרגם לך... מאז נהיינו גם ידידים. קשרינו התהדק כשהגעתי לאקדמיה ללשון ושימשתי המזכיר המדעי שלה. היא הייתה אז יועצת לשון ברדיו, ובעיקר הטביעה את חותמה על תוכניות הילדים.

המחקרים על העברית בימי הביניים (להבדיל ממחקרים על פועלם של המדקדים) הם מעטים יחסית גם היום, והם היו מעטים עוד יותר באמצע המאה שעברה. אבל בתחילת

שנות השבעים כתבה גולדנברג באנציקלופדיה יודאיקה את החלק על עברית ימי הביניים בערך הגדול Hebrew Language (כרך 16, במסגרת Supplementary Entries). לאורך 34 טורים היא תיארה תיאור בלשני, תמציתי ובהיר את כל התת-לשוניות בתקופה הזאת: הפיוט הארץ ישראלי הקדום, שירת ספרד, העברית המשוערבת, העברית הרבנית ועוד. עד היום משמש הערך המופתי הזה את כל מי שמתעניין בלשון ימי הביניים בין לצורך מחקר ובין כדי להעשיר את ידיעותיו.

ואומנם הרבתה גולדנברג לעסוק בלשון ימי הביניים ובמפעלם של המדקדים, וכתבה כמה מחקרים חלוציים בתחום הזה.

הדבר שבלט ביותר מהרגע הראשון היה ההתלהבות שלה – נושא הלימוד בקורס היה בנפשה ממש, וכשדיברה שכחה עולם ומלואו.

אחד ממאמריה הראשונים היה סקירה ביקורתית¹ על המהדורה המדעית של ספר האגרון, שהוציא נחמיה אלוני² היא שילבה בו סיכום יסודי של תוכן ספר האגרון עם ביקורת מנומסת אך חריפה על עבודתו של המהדיר. היא לא מנעה שבחים מהמהדיר: "ביד חרוצים, המודרכת באהבה רבה לנושא, התקין [...] מהדורה מרובת כמות ורבת חומר זו", שהיא "פרי עמלו והתלהבותו של המהדיר". אבל בהמשך המאמר, על שני חלקיו, היא מצביעה על ליקויים הן בתוכן דברי הפירוש שהן בשיטת הההדרה ובשיקול הדעת שמאחוריה, שגרמו לדעתה לְחַסֵּר וליתר. בביקורת גולדנברג מגלה בקיאות מעוררת התפעלות בכל כתביו האחרים של רב סעדיה גאון מזה,

1. "עיונים באגרון לרב סעדיה גאון", לשוננו לז' (תשל"ג), עמ' 117-136; לח (תשל"ד), עמ' 78-90.
2. נ' אלוני, האגרון: כתאב אצול אלשער אלעבראני מאת רב סעדיה גאון, ירושלים תשכ"ט.

פרס בן חיים המשך מעמוד 1

חברי ועדת הפרס, פרופ' יהודית הנשקה (יו"ר), פרופ' שלמה נאה ופרופ' אהרן גימאני כתבו בנימוקיהם: ד"ר אוהד אבודרהם הוא חוקר צעיר, מבריק ומצטיין, שפרסם מחקרים רבים ופורצי דרך על ניביה השונים של הארמית [...] שליטתו הרחבה והמעמיקה בניבים שונים של הארמית ויכולותיו הפילולוגיות העמידו אותו בראש החץ של חוקרי הארמית הצעירים בארץ ובעולם. בספרו על 'דקדוק המנדאית הקדומה' התמודד אבודרהם עם ממצאים ארכאולוגיים קשים וסבוכים לפיענוח המחייבים ידע נרחב ומעמיק בפלאוגרפיה ובבלשנות. במחקרו זה הוא בחן מאות ממצאים אפיגרפיים, פיענח ופירש עשרות קערות וקמעות הכתובים בארמית מזרחית, בארמית מערבית ובעברית, ואף תיקן מאות קריאות שגויות של מהדירים קודמים וחדש חידושים חשובים. בחיבור זה חשף ד"ר אבודרהם לראשונה את טיבה של הלשון המנדאית הקדומה ועמד בפירוט וביסודיות על קווי ההבחן בין לשון האפיגרפיה ובין לשון כתבי היד הספרותיים, שעליהם התבסס המחקר עד כה.

ד"ר אבודרהם אף תרם תרומה גדולה לחקר העברית הקדומה. הוצע בידיו תיאור עדכני של קטעים עבריים המשובצים בקערות השבעה, שזמנן קדום לזמנן של מסורות הניקוד, ויש בהם ללמד על העברית של כותבי ההשבעות בבבל. ממצאיו העלו כי עברית זו דומה לעברית שבכתבי יד בניקוד עליון אך נבדלת ממנה בעניינים אחרים. כך, למשל, חשף ד"ר אבודרהם בקטעים אלה עדויות רבות להיאלמות עיצורי הגרון שאינה ניכרת דיה במסורות העברית הידועות.

ד"ר אבודרהם הוא חוקר יסודי, בעל הכרה מעמיקה של ניבי הארמית ושל העברית למסורתיה. מחשבתו המקורית וחדשנותו ניכרים היטב במחקריו ובתגליותיו, ותרומתו מרובת הפנים למחקר עד כה מורה על תנופה שוודאי תימשך לברכה אף בעתיד.

תום בצלאל מלווה את הטקס בנגינה במרימבה. למעלה: חתן הפרס, ד"ר אבודרהם צילומים מהטקס: דורון רובינשטיין

ריב"ג מצדיק את הצורות הזרות כשאפשר לראות בהן "השבת הדבר אל עיקרו", כלומר שדווקא הצורה הזרה היא הצורה היסודית המשוערת, וממנה נגזרו הצורות הקיימות. כך למשל, קדמה, לדעתו, צורת **עבור** ל**בעבור** כמו שקדמה **יען** ל**לביען** (שתייה מתועדות במקרא). כך גם בצורה **ויערים** הייתה היר"ד צריכה להינקד בשווא, ובצורה **ויערים** הושב הדבר לקדמותו.

נימוק נוסף של ריב"ג להצדקת הצורה שאינה מתועדת הוא האפשרות להקיש לצורה דומה במקרא, גם אם היא נדירה: את צורת הנסמך הזרות **קרב**, **נעל** אפשר להקיש לצורות הנסמך המתועדות **חדר**, **נטע**, **שגר** למילים **חדה**, **נטע**, **שגה** ואת **חדר** כצורת נסמך אפשר להצדיק על פי הדוגמה היחידה "**חדר הורת**" (שה"ש ג, ד). **כשקט** (כאשר שקט) יוצדק על פי **בהכין** (דה"ב א, ד), שיש להבינה: 'באשר הכין'.

ריב"ג ורמב"ע הסכימו שיש להיזקק לצורות הזרות רק בשעת דחק גמורה, "בלא חמדה ומתוך ודאות שבאחריות שקל את כל הדרכים, ולא נושע בהן".

גולדנברג לא תחמה את עצמה בלשון ימי הביניים בלבד. היא התעניינה מאוד גם בעברית של תקופת ההשכלה ובעברית החיה והמתחיה, וידיעותיה גם בתחום הזה היו אנציקלופדיות ממש. נביא כאן רק דוגמה קטנה מן העושר הזה.

במאמר מרתק⁶ היא מתחקה על מקורן של המילים **סביבון** ו**חנוכייה**. ואף על פי שלא הייתה הראשונה שכתבה על כך, הוסיפה בו מידע רב שלא היה ידוע לפני כן והעמידה דברים על דיוקם. מתברר שמחדש המילה **סביבון** (במקום **דריידל** ביידיש) בכתב, בשנת 1897, היה הסופר דוד ישעיהו זילברבוש מווינה.⁷ ואם זיכרונו של איתמר בן-אב"י לא בגד בו, הרי הוא שחידש אותה בעל פה שנים מעטות לפני כן, בעודו ילד.

אולם הנה טרם הורעתי מה שם המתנה הטובה שיש לי בכית נגזר. הנני ואגיד: סביבון שמה. הוא הוא השם אשר אני קורא בעברית במשקל שפופון לכלי צעצועים של הילדים בחנוכה שקורין רראדי בלעז.

זילברבוש מעיד כי הוא חידש את המילה סביבון (הצפירה, 24 בדצמבר 1897).

מקובל לומר שבגרסה המקורית של שיר הילדים המפורסם של ביאליק "לכבוד החנוכה" כתב ביאליק "מורי הביא **כרכר** לי", וכך אכן נדפס בספרו "שירים ופזמונות לילדים" (1933; וכך גם במהדורות שנדפסו עד היום), ורק אחר כך הומרה המילה **כרכר** ל**סביבון**. שלא כפי שכתבו אחרים, גולדנברג מראה שלא הייתה לביאליק התגדות עקרונית ל**סביבון**. ראיתיה החזקה ביותר היא שאת גרסתו המקורית באמת של השיר פרסם ביאליק כבר ב-1916 במקראה שיצאה באודסה, ושם כתוב "מורי הביא **סביבון** לי(!)". גם אחר כך לא ערער ביאליק על מוצאי המקראות שכתבו **סביבון**, אבל כיוון שהמילה **כרכר** הייתה החידוש שלו, דבק בה בהוצאה ה"רשמית" של שיריו.

נתברך בזכרה על שְפָה העשירה את עולמנו בדבריה ובכתביה. לא דוקטור ולא פרופסור הייתה; גדול מֶרְבֵּן – שְפָה.

אבן-ג'נאח ואבן-בלעם, רב סעדיה גאון, דונש ומשה בן-עזרא, סִיפְּיָה ואלאנבארי, מנדלי, שטיינברג, ביאליק ועגנון – כתביהם של אלה ושל חבריהם לא היו אותיות מתות בעולמה של אסתר גולדנברג; בני שיח חיים היו הם בעולמה. נתברך בזכרה על שְפָה העשירה את עולמנו בדבריה ובכתביה. לא דוקטור ולא פרופסור הייתה; גדול מֶרְבֵּן – שְפָה.

6. "הנגה"שים, מנורת החנוכה והמילון העברי, לשוננו לעם מד (תשנ"ג), עמ' 3-11.

7. ד' זילברבוש, הצפירה, 24.12.1897.

סיפורה של תמונה

נטע דן

לפני כמה חודשים מצא ד"ר אריה אולמן בארכיון האקדמיה שני תצלומים מסתוריים, המתעדים כינוס רב רושם ורב משתתפים. הינה אחד מהם:

יושבים ליד שולחן הנשיאות, מימין לשמאל: יעקב כהן, חיים נחמן ביאליק, יצחק ניידיץ', הרב יעקב מאז"ה, דוד פרישמן, בוקי בן יגלי ("ל קצנלסון), דוד ילין, הלל זלטופולסקי, ליאו מוצקין, זלמן אפשטיין, ראובן בריינין, הרב יעקב נמירובר.

האישה בתנועה למען העברית והסבירה שבכל הדורות נדחו הנשים היהודיות "מבמת החיים", ולכן הן אינן יודעות "את שפת ישראל" ומגדלות את ילדיהן בשפות זרות:

הן בוראות סביבה זרה ונכריה לילדיהן, מחנכות אותם לחקות את בני עמי הארץ כקופים, מכניסות אל תוך בתיהן את האומנות האשכנזית והצרפתית, תולדות בבתיהן את תמונות גדולי הנגרים ומגרשות מבתיהן כל שם הזכר ליהדות.

בנאומה דרשה מן ההסתדרות העברית לפעול כדי לקרב נשים אל העברית ואל היהדות, ברומזה לספר במדבר (פרקים כד-כה):

סחרקוב אני באה, מבית מדרש נבוה, לצעיק את הקריאה המרה היוצאת מן הלב: ה ח ה נ נ ה ! בנותינו היו לבנות מואב, המסכות את לב בני ישראל אחרי בית פעור ! דרוש שיתעורר פנחס שני שיעכב בעד הרעה, ודכנסיה הראשונה של ההסתדרות העברית תקבל עליה אתיות גדולה וכבדה, אם לא תחשב בזה ואם לא תעשה את הצעדים הנחוצים.

(הצפירה, 1 בספטמבר 1913)

הוועידה בווינה הייתה אבן דרך חשובה בהתארגנות של אנשי רוח בעולם היהודי למען החייאת הדיבור העברי, ועדות למאמץ של יהודים בני ארצות שונות לפעול יחד למען מטרה זו.

התצלומים נמצאו ללא תיאור או מסמך מלווה ועוררו בקרב החוקרים שלנו עניין רב. רונית גדיש פנתה לכמה חוקרים כדי לדעת מי הם המצולמים, היכן התכנסו ובאיזה מעמד. לבסוף ד"ר נתן שיפריס פתר את התעלומה: התצלומים צולמו בווינה באוגוסט 1913 במהלך הוועידה השנייה של ההסתדרות העולמית לשפה ולתרבות העברית (כ"ב-כ"ה באב תרע"ג). בוועידה השתתפו סופרים ואנשי חינוך ותרבות יהודים, ובהם אפשטיין, ביאליק וקלוזנר. מטרת ההתכנסות הייתה קידום התרבות העברית, ובפרט השפה והספרות העברית, בקרב יהודי ארץ ישראל והתפוצות.

בוועידה נקבעו מטרות ההסתדרות, ובראשן תחיית השפה והתרבות העברית; הקמת מוסדות עבריים; פרסום של חוברות בעברית ושל ספרים ללימוד עברית ועוד. במהלך הוועידה ניטשו ויכוחים סוערים בשאלת שפת הדיבור בקונגרס הציוני ובטכניקום (הטכניון). הדוברים בוועידה דרשו ששפת הלימודים בטכניון תהיה עברית (ולא גרמנית), והצרו על שרבים מן העומדים בראש התנועה הציונית אינם יודעים עברית ואינם לומדים את השפה.

באופן חריג יחסית לתקופה בנואמים בוועידה הייתה גם אישה, יהודית ביזלמן, סטודנטית מחרקוב שבאוקראינה. היא דיברה על מקום